

УДК 323.113(161.2):32(321)

DOI <https://doi.org/10.30970/PHS.2021.28.2>

УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА ЯК ПОЛІСУБ'ЄКТНА, СКЛАДНООРГАНІЗОВАНА СИСТЕМА В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Ніна Авер'янова

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, 01601, м. Київ, Україна
e-mail: aver_n@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-1088-2372*

Тетяна Воропаєва

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, 01601, м. Київ, Україна
e-mail: voropaeva-tania@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-8388-7169*

У статті досліджується феномен діаспори як полісуб'єктної, складноорганізованої системи, висвітлено її роль у контексті сучасної стратегічної політики держави. Саме поняття «діаспора» складне та багатогранне, тому дослідники вкладають різні значення в його зміст, включаючи сюди відмінні явища та процеси. Вчені за основу визначення діаспори беруть різноманітні критерії та ознаки – етнічні, релігійні, економічні, політичні та ін. Тобто існують значні відмінності в позиціях дослідників щодо розуміння феномена діаспори. На сьогодні діаспори включають в себе широкий спектр груп, таких як: політичні біженці, гастарбайтери, іммігранти, іноземці, вигнанці та ін. Методологічною базою цього наукового дослідження є інтегративний підхід, який поєднує переваги системного, суб'єктно-діяльнісного й синергетичного підходів, що є оптимальними для вивчення цілісних, багаторівневих, багатфункціональних систем. Інтегративний підхід до вивчення вітчизняного й зарубіжного українства найоптимальніше функціонує на перетині українознавства, діаспорознавства, міграціології, соціальної філософії, політології, соціології, етнопсихології та міжнародних відносин.

Доведено, що сьогодні діаспори багатьох країн світу зберігають свою окремішність і самобутність, водночас вони ефективно інтегрувались у політико-правове, соціально-економічне та культурне середовище країни проживання, при цьому діаспори мають можливість лобювати інтереси країни походження. Підкреслюється, що співпраця з українською діаспорою зміцнює політичні, економічні та культурні зв'язки України з країнами проживання зарубіжних українців, сприяє просуванню економічних інтересів нашої держави. Україна, активно співпрацюючи з українською діаспорою, використовуючи її інтелектуальний, соціально-професійний, політико-правовий, фінансово-економічний та культурно-мистецький потенціал, може зайняти більш активну позицію для оптимального вирішення своїх найгостріших проблем. У свою чергу, Україна має підтримувати діаспору як у питаннях посилення захисту прав і свобод зарубіжних українців, так і в задоволенні їхніх культурно-мистецьких, освітніх і соціально-гуманітарних потреб. Нині надзвичайно важливим (як для країн проживання, так і для країн походження) є вироблення стратегії ефективної політики щодо діаспор.

Ключові слова: діаспора, українська діаспора, українська держава, країна походження, країна проживання, полісуб'єктність, інтегративний підхід.

Актуальність проблеми. Вивчення феномена діаспори залишається актуальним у наші дні, адже українська діаспора продовжує відігравати важливу роль в утвердженні України як дієвого суб'єкта міжнародних відносин. Тісно співпрацюючи зі своєю діаспорою, Україна має можливість консолідувати світове українство для подальшої ефективної розбудови української державності та для протидії антиукраїнській пропаганді з боку Російської Федерації, яка не припиняється вже більше 30 років. Окрім цього, загрози й небезпеки для України актуалізуються в багатьох сферах: військово-оборонній, геополітичній, демографічній, державотворчій, духовно-світоглядній, екологічній, економічній, енергетичній, інформаційній, історико-меморіальній, культурно-мистецькій, мовній, морально-етичній, науковій, націєтворчій, освітньо-виховній, політико-правовій, соціальній, територіальній, технологічній, фінансовій тощо. Але найважливішими серед них є: 1) загроза можливої ескалації російсько-українського конфлікту, що може привести до широкомасштабної війни з РФ, нової глобальної конфронтації й навіть світової війни; 2) небезпека тотального поширення в Україні COVID-19; 3) загострення економічної кризи в Україні; 4) неефективна боротьба з корупцією в Україні; 5) багаторічна інформаційна війна Росії проти України.

Методологічною базою нашого дослідження є інтегративний підхід, який поєднує переваги системного, суб'єктно-діяльнісного й синергетичного підходів, що є оптимальними для вивчення цілісних, багаторівневих, багатофункціональних систем. Інтегративний підхід передбачає розгляд об'єкта дослідження у його зв'язках і взаємозалежностях з іншими процесами та явищами, а також врахування взаємодії різнопланових чинників, що зумовлюють його становлення і розвиток [12]. Інтегративний підхід до вивчення вітчизняного й зарубіжного українства найоптимальніше функціонує на перетині українознавства, діаспорознавства, міграціології, соціальної філософії, політології, соціології, етнопсихології та міжнародних відносин. Цей підхід має великий дослідний і методологічний потенціал для узагальнюючих теоретичних побудов, що базуються на основі транздисциплінарного аналізу особливостей діяльності вітчизняного й зарубіжного українства в контексті захисту національних інтересів України.

Аналіз наукових публікацій. Грунтовні напрацювання щодо феномена діаспори відображені в працях таких зарубіжних вчених, як Джон Армстронг, Роджерс Брубейкер, Ніколас ван Гір, Мішель Брюно, Мілтон Дж. Есман, Джеймс Кліффорд, Ален Медам, Робін Коен, Вільям Сафран, Габріель Шеффер та ін. Нині вивчення діаспори стало міждисциплінарною та навіть транздисциплінарною сферою дослідження [18].

Українські вчені також вивчали різні аспекти проблеми діаспори та зарубіжного (закордонного) українства, серед них: В.М. Андриєнко, М.В. Андриєнко, О.В. Антонюк, Т.Д. Антонюк, А.С. Атаманенко, Л.В. Божук, І.І. Винниченко, С.В. Віднянський, В.В. Гарагонич, Н.П. Горбатюк, В.С. Гошовський, Л.В. Дибчук, В.Б. Євтух, Ф.Д. Заставний, О.Д. Зубалій, І.М. Ключковська, О.О. Ковальчук, Т.В. Коломієць, С.Ю. Лазебник, Б.Д. Лановик, Ю.Е. Латунов, О.М. Майборода, Л.І. Мазука, Т.В. Марусик, Ю.В. Недужко, М.І. Пірен, А.А. Попок, В.І. Сергійчук, Н.В. Совінська, О.О. Сухобокова, Я.А. Таран, М.В. Траф'як, М.В. Трофименко, В.П. Трошинський, Т.В. Федорів, К.О. Чернова, О.В. Швачка, С.О. Штепа та ін. Діаспорологічні дослідження в Україні здійснюють різні наукові інститути: Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», Інститут досліджень української діаспори (діє як структурний підрозділ Національного університету «Острозька академія»), Інститут досліджень діаспори та ін. Було проведено значну кількість з'їзтів, конгресів, конференцій, присвячених проблемам зарубіжного українства, закордонного українства та діаспори, опубліковано низку ґрунтовних наукових монографій і статей, захищено

дисертаційні дослідження. Проте питання, які стосуються діяльності зарубіжного українства у сфері відстоювання національних інтересів України, висвітлені недостатньо, що і зумовило **мету статті** – розглянути українську діаспору як полісуб'єкту, складноорганізовану систему в контексті сучасної стратегічної політики нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у Стародавній Греції слово «діаспора» (у перекладі «розсіювання») застосовувалося по відношенню до процесів міграції та колонізації. Вперше воно було вжито щодо єврейського народу. На івриті цей термін спочатку використовувався для означення поселення колоній іудеїв за межами Палестини після вавилонського вигнання, а потім отримав більш загальне значення – передбачав групу людей, які оселилися далеко від своїх предків [17]. У наукову літературу поняття «діаспора» ввійшло завдячуючи дослідженням вчених Чиказької школи у США в кінці 1920-тих років. У Європі проблемами діаспори зацікавилися значно пізніше (в 1960–1970 рр.), коли до неї у великій кількості почали прибувати мігранти. Опинившись за межами своєї Батьківщини, в новому для них суспільстві, мігранти створювали іммігрантські спільноти. Процес діаспоризації проходив активно і не завжди мирно, він почав відчутно впливати майже на всі сфери життя країн, до яких прибули мігранти [2].

Діаспора утворюється в тих країнах, де етнос виявляє міцну стійкість до асиміляції. Для стійкого функціонування діаспори важливе значення мають мова етносу, його специфічні елементи матеріальної та духовної культури, почуття солідарності між членами діаспори та співпраця з державними інститутами як країни проживання, так і країни походження. Сучасні технології та розширений доступ до кіберпростору сприяв виникненню «електронних діаспор» («e-diasporas»), «мережових діаспор» («net-diasporas»), «веб-діаспор» («web-diasporas»), «онлайн-діаспор» («online-diasporas»), «цифрових діаспор» («digital diasporas») [11; 13; 14; 15]. Досить часто сучасні діаспори постають не лише як етнокультурні спільноти, а найперше спільноти, що мають можливість впливати на світові культурні процеси та на внутрішній розвиток держави, що досягається завдяки створенню системи громадсько-політичних, культурно-мистецьких, освітніх та ін. організацій. Діаспори багатьох країн світу демонструють, що вони зберігають свою окремішність, самобутність і водночас ефективно інтегрувались у політико-правове, соціально-економічне та культурне середовище країни проживання, при цьому вони мають можливість лобювати інтереси країни походження.

Українська діаспора – «збірне визначення української національної спільноти поза політичними кордонами України. Головним джерелом утворення української діаспори стала еміграція» [9, с. 256]. На сьогодні українська діаспора нараховує понад 20-мільйонів українців [7]. Процес переселення українців із власної держави в інші країни триває, що, відповідно, призводить до скорочення населення України – 41,588 мільйонів осіб (на 01 січня 2021 р.) [5, с. 1].

Варто зауважити, що в офіційних документах переважно вживається термін «закордонне українство». Правовий статус закордонних українців визначено Законом України «Про правовий статус закордонних українців» (2004 р.). У «Державній програмі співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року», як і в попередніх програмах, та «Національній концепції співпраці із закордонними українцями» (схвалена указом Президента України 13 жовтня 2006 р.) зазначається, що захист прав і свобод закордонних українців є невід'ємною частиною зовнішньополітичної діяльності України. Наша держава бере на себе зобов'язання підтримувати закордонних українців шляхом задоволення їхніх культурних, інформаційних, освітніх, соціально-гуманітарних та інших потреб. Водночас співпраця із закордонними українцями має сприяти використанню їхнього інтелектуального, духовного і культурного потенціалу в інтересах української держави,

консолідувати українську націю, утверджувати позитивний міжнародний імідж України. Співпраця із закордонними українцями слугуватиме максимальному залученню можливостей та потенціалу української діаспори для сприяння євроінтеграційним і євроатлантичним прагненням України, для просування її економічних інтересів у країнах проживання закордонних українців. Важливо, що серед пріоритетних завдань у «Державній програмі співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року» стали заходи, спрямовані на активізацію інформаційно-роз'яснювальної діяльності з посилення протидії антиукраїнській пропаганді та поглиблення співпраці з представниками української діаспори у сфері національно-патріотичного виховання [6]. Показово, що за радянської доби співпраця вітчизняних науковців і дисидентів з ученими української діаспори була надзвичайно важливою, адже вона великою мірою забезпечила оптимальну організацію багаторічного інтелектуального супроводу процесу відновлення незалежності України [3].

Сучасні дослідники розглядають зарубіжне українство і в ролі об'єкта, і в ролі суб'єкта. Але українство (і вітчизняне, і зарубіжне) є полісуб'єктним феноменом. Ця полісуб'єктність яскраво проявляється у діяльності як історично сформованих українських діаспорних організацій, так і новітніх громад українського зарубіжжя через множинність суб'єктів зарубіжного українства. Полісуб'єктність зумовлюється самою природою самоорганізації зарубіжного українства. Полісуб'єктність передбачає наявність складноорганізованої цілісності, що охоплює окремі українські громади, які об'єднані різноманітними зв'язками та взаємовідносинами, процесами координації та субординації громад, що перебувають у суб'єкт-суб'єктних відносинах. Діяльність оптимально організованої полісуб'єктної спільноти має потужний кумулятивний ефект [4].

Оскільки діаспори проживають за межами своїх країн, але при цьому підтримують тісні зв'язки з країнами походження, то вони є «містком» між цими державами. Діаспори – це не лише історично сформовані спільноти, які проживають за межами країни походження та дотримуються етнокультурних традицій, це також і певні сили впливу на владу країни проживання та політичний інструмент на міжнародній арені. Низка країн світу давно співпрацює зі своїми діаспорами, які стають активними суб'єктами міжнародного просування національних інтересів своєї історичної Батьківщини та формують її позитивний імідж [1]. Тому нині активно розвивається таке поняття, як дипломатія діаспор. «Дипломатія діаспор – це особливий інструмент політиків діаспори, який виходить за рамки участі у внутрішній політиці та передбачає спілкування і посередництво з багатьма зацікавленими сторонами і аудиторіями» [8, с. 99]. Діаспори стають суб'єктом публічної дипломатії, яку розглядають як цілеспрямовану міжнародну діяльність, спрямовану на посилення зв'язків між політичними суб'єктами та населенням зарубіжних країн для здійснення інформаційного впливу на їхню суспільну думку і поведінку. Так, наприклад, зарубіжні вчені, намагаючись висвітлити взаємодію держави і діаспор, демонструють, що державна політика щодо діаспор має різні цілі та наміри. «Політика управління діаспорою» може варіюватися від використання грошових переказів, отриманих від трудових мігрантів, до посилення «м'якої сили», інструментом реалізації якої стає діаспора як суб'єкт публічної дипломатії [10; 16]. Тобто діаспори можуть виконувати різноманітні функції – від пропагування ідей своєї історичної Батьківщини, формування її позитивного іміджу до посередництва між нею та країнами проживання.

Сьогодні для української держави важливо і життєво необхідно зберегти свій статус суверенної незалежної держави, намагатися бути дієвим суб'єктом міжнародних відносин. Тому українська держава, активно співпрацюючи з українською діаспорою, використовуючи її інтелектуальний, соціально-професійний, політико-правовий, фінансово-економічний та культурно-мистецький потенціал, може зайняти більш активну позицію для більш

оптимального вирішення найгостріших проблем: припинення міждержавного російсько-українського збройного конфлікту на території України, відновлення територіальної цілісності держави та повноцінної реінтеграції населення окупованих територій.

Так, різноманітні організації зарубіжного українства здійснюють суттєву підтримку реалізації і захисту національних інтересів України. Наприклад, Світовий Конгрес Українців, що об'єднує понад 20 млн українців із понад 60-ти країн світу, захищає національні інтереси українського народу, координує діяльність глобальної мережі діаспорних громад, а також підтримує незалежність, територіальну цілісність, національну ідентичність та економічний розвиток України. У наші дні Світовий конгрес українців глибоко стурбований небезпечною ситуацією на Сході України, зокрема нарощуванням кількості російських військ біля кордону України та чисельними порушеннями домовленостей про перемир'я на Донбасі. Зважаючи на зазначене, Президент Світового конгресу українців Павло Грод надіслав офіційного листа керівництву Європейського Союзу із закликом підтримати Україну в цій непростій ситуації та вимагати від Російської Федерації відвести свої війська від українських кордонів. Світовий конгрес українських молодіжних організацій (який представляє інтереси молоді діаспори як через координацію діяльності українських молодіжних організацій у світі, так і через співпрацю з установами України) реалізовує міжнародні соціальні проекти для встановлення миру в Україні та світі; сприяє співпраці дітей та молоді зони АТО з молодими людьми інших країн.

Висновки. Отже, співпраця з діаспорою зміцнює політичні, економічні та культурні зв'язки України з країнами проживання зарубіжних українців, просуває економічні інтереси нашої держави. Українська діаспора буде посилювати свою країну походження (Україну) тоді, коли закордонне українство, насамперед, зберігатиме свою національно-культурну ідентичність і в умовах можливої асиміляції сприятиме її формуванню у своїх дітей. У свою чергу, українській державі слід подолати декларативність і формалізм у взаємодії з діаспорою, а також зробити співпрацю з діаспорою одним із стратегічних пріоритетів державної політики.

Список використаної літератури

1. Авер'янова Н.М. Культурно-мистецькі заходи української діаспори у контексті відстоювання національних інтересів України. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Випуск 139(12). Ч. 2. Філософські науки. С. 118–120.
2. Авер'янова Н.М. Поняття «діаспора» у наукових розробках зарубіжних вчених: особливості інтерпретацій та застосування. *Українознавчий альманах*. 2021. Випуск 28. С. 8–13.
3. Воропаєва Т.С. Інтелектуальний супровід відновлення незалежності України: співпраця вітчизняних і зарубіжних українців (до 30-ої річниці незалежності України). *Українознавчий альманах*. 2021. Випуск 28. С. 27–33.
4. Воропаєва Т.С., Авер'янова Н.М. Зарубіжне українство як полісуб'єктний феномен. *Українські громади за кордоном: нові точки відліку*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 22 квітня 2021 р. Львів, 2021. 158 с. С. 36–40.
5. Демографічна ситуація у 2020 році. Експрес-випуск / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/02/16.pdf>.
6. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344-2018-%D0%B-F#Text>.
7. Світовий конгрес українців 2017. 50 років у підтримці українського народу. Ювілейний випуск з нагоди 50-ліття Світового конгресу українців. URL: <http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/Image/Bulletins/50-Bulletin.pdf>.

8. Трофименко М. Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2019. Т. 39. С. 92–101.
9. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 4. Предметно-тематична частина: П–Я / Відп. ред. М.М. Варварцев. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2013. 357 с.
10. Adamson Fiona B., Demetriou Madeleine. Remapping the Boundaries of “State” and “National Identity”: Incorporating Diasporas into IR Theorizing. *European Journal of International Relations*. 2007. Volume 13. Issue 4. Pp. 489–526.
11. Andersson Kerstin B. Digital Diasporas: an overview of the research areas of migration and new media through a narrative literature review. *Human Technology*. 2019. Volume 15(2). Pp. 142–180.
12. Averianova Nina, Voropaieva Tetiana. Transformation of the Collective Identity of Ukrainian Citizens After the Revolution of Dignity (2014–2019). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2020. № 7. Pp. 45–71.
13. Brinkerhoff Jennifer M. Digital Diasporas: Identity and Transnational. Cambridge University Press, 2009. 288 p.
14. Diminescu Dana and Benjamin Loveluck. Traces of Dispersion: Online Media and Diasporic Identities. *Crossings. Journal of Migration Culture*. 2014. Volume 5(1). Pp. 23–39.
15. Ponzanesi Sandra. Digital Diasporas: Postcoloniality, Media and Affect. *Interventions. International Journal of Postcolonial Studies*. 2020. Volume 22(8). Pp. 977–993.
16. Ragazzi Francesco. Governing Diasporas. *International Political Sociology*. 2009. № 3. Pp. 378–397.
17. Shuval Judith T. Diaspora Migration: Definitional Ambiguities and a Theoretical Paradigm. *International Migration*. 2000. № 38(5). Pp. 41–57.
18. Stierstorfer Klaus and Carpi Daniela. *Diaspora, Law and Literature*. Berlin : De Gruyter, 2017.

UKRAINIAN DIASPORA AS A POLISUBJECTIVE, COMPLEX ORGANIZED SYSTEM IN THE CONTEXT OF STATE STRATEGIC POLICY

Nina Averianova

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Volodymyrska Street, 60, 01601, Kyiv, Ukraine*

e-mail: aver_n@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-1088-2372

Tetiana Voropayeva

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Volodymyrska Street, 60, 01601, Kyiv, Ukraine*

e-mail: voropayeva-tania@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-8388-7169

The article examines the phenomenon of the Diaspora as a polisubjective, complex system and highlights its role in the context of modern strategic policy of the state. The very concept of “Diaspora” is extremely complex and multifaceted, so researchers attach different meanings to its content, including various phenomena and processes. Scholars use various criteria and characteristics as the basis for defining the Diaspora – ethnic, religious, economic, political, and others. That is, there are significant differences in the positions of researchers on the understanding of the phenomenon of Diaspora. Today, Diasporas include a wide range of groups – political refugees, guest workers, immigrants, foreigners,

exiles and others. The methodological basis of this research is an integrative approach that combines the advantages of systemic, subject-activity and synergetic approaches that are optimal for the study of holistic, multilevel, multifunctional systems. An integrative approach to the study of domestic and foreign Ukrainians works best at the intersection of Ukrainian studies, Diaspora studies, migration, social philosophy, political science, sociology, ethnopsychology and international relations.

It is proved that today the Diasporas of many countries of the world retain their identity, while they are effectively integrated into the political, legal, socio-economic and cultural environment of the country of residence, while Diasporas have the opportunity to lobby the interests of the country of origin. It is emphasized that cooperation with the Ukrainian Diaspora strengthens the political, economic and cultural ties of Ukraine with the countries of residence of foreign Ukrainians, promotes the economic interests of our state. Ukraine, actively cooperating with the Ukrainian Diaspora, using its intellectual, socio-professional, political-legal, financial-economic and cultural-artistic potential, can take a more active position for the optimal solution of its most acute problems. In turn, Ukraine must support the Diaspora both in strengthening the protection of the rights and freedoms of foreign Ukrainians and in meeting their cultural, artistic, educational and socio-humanitarian needs. It is now extremely important (both for the countries of residence and for the countries of origin) to develop a strategy for an effective Diaspora policy.

Key words: Diaspora, Ukrainian Diaspora, Ukrainian state, country of origin, country of residence, polisubjective, integrative approach.